

Rozšíření NATO: Co slyšel Gorbačov

volnyblog.news/rozsireni-nato-co-slysel-gorbacov

By Jana Černeková

25. července 2023

We value your privacy

We use cookies to enhance your browsing experience, serve personalized ads or content, and analyze our traffic. By clicking "Accept All", you consent to our use of cookies.

Michail Gorbačov diskutuje o sjednocení Německa s Hansem-Dietrichem Genscherem a Helmutem Kohlem v Rusku, 15. července 1990. Foto: Bundesbildstelle / Presseund Informationsamt der Bundesregierung.

Odtajněné dokumenty ukazují, že Baker, Bush, Genscher, Kohl, Gates, Mitterrand, Thatcherová, Hurd, Major a Woerner poskytl sovětským vůdcům bezpečnostní záruky proti rozšiřování NATO.

Panel slavistů se zabývá otázkou „Kdo komu co slíbil ohledně rozšiřování NATO?“.

Washington, 12. prosince 2017 – Slavné ujištění amerického ministra zahraničí Jamese Bakera o rozšiřování NATO „ani o píď na východ“, které pronesl na setkání se sovětským vůdcem Michaiilem Gorbačovem 9. února 1990, bylo součástí kaskády ujištění o sovětské bezpečnosti, která západní představitelé poskytovali Gorbačovovi a dalším sovětským činitelům v průběhu procesu sjednocování Německa v roce 1990 a dále v roce 1991, jak vyplývá z odtajněných amerických, sovětských, německých, britských a francouzských dokumentů, které dnes zveřejnil Národní bezpečnostní archiv při Univerzitě George Washingtona (<http://nsarchive.gwu.edu>).

Z dokumentů vyplývá, že od počátku roku 1990 a v průběhu roku 1991 zvažovali a odmítali členství střední a východní Evropy v NATO představitelé mnoha zemí, že diskuse o NATO v souvislosti s jednáním o sjednocení Německa v roce 1990 se vůbec úzce neomezovaly na status východoněmeckého území a že pozdější sovětské a ruské stížnosti na to, že byly ohledně rozšiřování NATO uváděny v omyl, byly podloženy písemnými dobovými memorandy a telekonferencemi na nejvyšších úrovních.

Dokumenty posilují kritiku bývalého ředitele CIA Roberta Gatese, který „tlačil na rozšiřování NATO na východ [v 90. letech], i když Gorbačov a další byli vedeni k přesvědčení, že k tomu nedojde.“[1] Klíčovou frází, podpořenou dokumenty, je „vedeni k přesvědčení“. Prezident George Bush během summitu na Maltě v prosinci 1989 ujistil Gorbačova, že USA nevyužijí („neskákal jsem na Berlínskou zed“) revolucí ve východní Evropě k poškození sovětských zájmů; ale ani Bush, ani Gorbačov v té době (a ostatně ani západoněmecký kancléř Helmut Kohl) neočekávali tak brzký rozpad východního Německa nebo rychlost sjednocení Německa[2].

První konkrétní ujištění západních představitelů o NATO začala 31. ledna 1990, kdy západoněmecký ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher zahájil nabídku velkým veřejným projevem v bavorském

Tutzingu o sjednocení Německa. Velvyslanectví USA v Bonnu (viz dokument 1) informovalo Washington, že Genscher jasně řekl, „že změny ve východní Evropě a proces sjednocení Německa nesmí vést k ‚poškození sovětských bezpečnostních zájmů‘. Proto by NATO mělo vyloučit ‚rozšíření svého území směrem na východ, tj. přiblížení k sovětským hranicím““. Bonnský telegram rovněž zaznamenal Genscherův návrh, aby i v případě sjednoceného Německa v NATO zůstalo východoněmecké území mimo vojenskou strukturu NATO[3].

Tato poslední myšlenka zvláštního statusu pro území NDR byla kodifikována v konečné smlouvě o sjednocení Německa podepsané 12. září 1990 ministry zahraničních věcí skupiny Dva plus čtyři (viz dokument 25). První myšlenka o „přiblížení k sovětským hranicím“ je zapsána nikoli ve smlouvách, ale v četných memorandech o rozhovorech mezi Sověty a západními partnery na nejvyšší úrovni (Genscher, Kohl, Baker, Gates, Bush, Mitterrand, Thatcherová, Major, Woerner a další), kteří v průběhu roku 1990 a v roce 1991 nabízeli ujištění o ochraně sovětských bezpečnostních zájmů a začlenění SSSR do nových evropských bezpečnostních struktur. Tyto dvě otázky spolu souvisely, ale nebyly totožné. Následné analýzy někdy obě věci směřovaly a tvrdily, že se diskuse netýkala celé Evropy. Níže zveřejněné dokumenty jasně ukazují, že tomu tak bylo.

„Tutzingova formule“ se okamžitě stala středem přívalu důležitých diplomatických jednání během následujících deseti dnů roku 1990, což vedlo k rozhodujícímu setkání Kohla a Gorbačova v Moskvě 10. února 1990, kdy západoněmecký vůdce dosáhl sovětského principiálního souhlasu se sjednocením Německa v NATO, pokud se NATO nerozšíří na východ. Sověti by potřebovali mnohem více času na práci s domácím míněním (a finanční pomoc ze strany západních Němců), než by v září 1990 dohodu formálně podepsali.

Rozhovory před Kohlovým ujištěním zahrnovaly výslovnou diskusi o rozšíření NATO, o zemích střední a východní Evropy a o tom, jak přesvědčit Sověty, aby se sjednocením souhlasili. Například 6. února

1990, kdy se Genscher setkal s britským ministrem zahraničí Douglasem Hurdem, britský záznam ukázal, že Genscher řekl: „Rusové musí mít nějaké ujištění, že pokud například polská vláda jeden den vystoupí z Varšavské smlouvy, druhý den nevstoupí do NATO.“ Genscher se však v této souvislosti nezmínil o tom, že by měl být v NATO. (Viz dokument 2)

Poté, co se Baker setkal s Genscherem na cestě k jednání se Sověty, zopakoval přesně Genscherovu formulaci při setkání s ministrem zahraničí Eduardem Ševardnadzem 9. února 1990 (viz Dokument 4); a co je ještě důležitější, tváří v tvář Gorbačovovi. Ne jednou, ale hned třikrát si Baker na schůzce s Gorbačovem 9. února 1990 vyzkoušel formulaci „ani o píd' na východ“. Souhlasil s Gorbačovovým prohlášením v reakci na ujištění, že „rozšiřování NATO je nepřijatelné“. Baker Gorbačova ujistil, že „ani prezident, ani já nemáme v úmyslu vytěžit z probíhajících procesů žádné jednostranné výhody“ a že Američané chápou, že „nejen pro Sovětský svaz, ale i pro ostatní evropské země je důležité mít záruky, že pokud Spojené státy zachovají svou přítomnost v Německu v rámci NATO, ani píd' současné vojenské jurisdikce NATO se nerozšíří východním směrem“. (Viz dokument 6)

Poté Baker napsal Helmutu Kohlovi, který se měl následujícího dne setkat se sovětským vůdcem, dopis, jehož znění bylo do značné míry stejné. Baker o tom informoval: „A pak jsem mu [Gorbačovovi] položil následující otázku. Dal byste přednost sjednocenému Německu mimo NATO, nezávislému a bez amerických sil, nebo byste dal přednost tomu, aby sjednocené Německo bylo vázáno na NATO s ujištěním, že se jurisdikce NATO neposune ani o píd' na východ od své současné pozice? Odpověděl, že sovětské vedení o všech takových možnostech skutečně uvažuje [...] Poté dodal: „Rozhodně by bylo nepřijatelné jakékoli rozšíření zóny NATO.““ Baker pro Kohla v závorce dodal: „Implicitně by NATO ve své současné zóně mohlo být přijatelné.“ (Viz dokument 8)

Dobře poučen americkým ministrem zahraničí západoněmecký kancléř pochopil klíčovou sovětskou spodní linii a 10. února 1990

ujistil Gorbačova: „Jsme přesvědčeni, že NATO by nemělo rozšiřovat sféru své působnosti“. (Viz dokument č. 9) Po tomto setkání Kohl jen stěží zadržoval své nadšení nad tím, že Gorbačov v zásadě souhlasí se sjednocením Německa a v rámci helsinské formule, že si státy samy volí své spojení, si tak Německo může vybrat NATO. Kohl ve svých pamětech popsal, jak se celou noc procházel po Moskvě – ale stále chápal, že je třeba ještě zaplatit určitou cenu.

Všichni západní ministři zahraničí byli s Genscherem, Kohlem a Bakerem zajedno. Jako další přišel 11. dubna 1990 britský ministr zahraničí Douglas Hurd. V té době už východní Němci hlasovali drtivou většinou pro německou marku a pro rychlé sjednocení ve volbách 18. března, v nichž Kohl překvapil téměř všechny pozorovatele skutečným vítězstvím. Kohlovy analýzy (poprvé vysvětlené Bushovi 3. prosince 1989), že rozpad NDR otevře všechny možnosti, že musí běžet, aby se dostal do čela vlaku, že potřebuje podporu USA, že sjednocení může proběhnout rychleji, než si kdokoli myslel – to vše se ukázalo jako správné. K měnové unii by se přistoupilo již v červenci a ujištění o bezpečnosti stále přicházela. Hurd poselství Baker-Genscher-Kohl posílil při setkání s Gorbačovem v Moskvě 11. dubna 1990, když řekl, že Británie jasně „uznává, že je důležité nedělat nic, co by poškodilo sovětské zájmy a důstojnost“. (Viz dokument 15)

Bakerův rozhovor se Ševardnadzem 4. května 1990, jak jej Baker popsal ve své vlastní zprávě prezidentu Bushovi, nejvýmluvněji vystihuje to, co západní představitelé přesně v danou chvíli říkali Gorbačovovi: „Využil jsem vašeho projevu a našeho uznání potřeby přizpůsobit NATO, politicky i vojensky, a rozvíjet KBSE, abych Ševardnadzeho ujistil, že tento proces nepřinese vítěze a poražené. Místo toho by vytvořil novou legitimní evropskou strukturu – takovou, která by byla inkluzivní, nikoliv exkluzivní.“ (Viz dokument 17)

Baker to zopakoval přímo Gorbačovovi 18. května 1990 v Moskvě, když mu předal svých „devět bodů“, které zahrnovaly transformaci NATO, posílení evropských struktur, zachování nejaderného Německa a zohlednění sovětských bezpečnostních zájmů. Baker

začal své vystoupení slovy: „Než řeknu několik slov o německé otázce, chtěl jsem zdůraznit, že cílem naší politiky není oddělit východní Evropu od Sovětského svazu. Takovou politiku jsme měli již dříve. Dnes však máme zájem budovat stabilní Evropu a dělat to společně s vámi.“ (Viz dokument 18)

Francouzský vůdce Francois Mitterrand si s Američany nemyslel nic dobrého, právě naopak, o čemž svědčí i to, že 25. května 1990 v Moskvě Gorbačovovi řekl, že je „osobně pro postupnou demontáž vojenských bloků“; Mitterrand však pokračoval v kaskádě ujišťování tím, že Západ musí „vytvořit bezpečnostní podmínky pro vás i pro bezpečnost Evropy jako celku“. (Viz dokument 19) Mitterrand okamžitě napsal Bushovi v dopise „cher George“ o svém rozhovoru se sovětským vůdcem, že „rozhodně neodmítneme podrobně popsat záruky, které by měl právo očekávat pro bezpečnost své země“. (Viz dokument 20)

Na washingtonském summitu 31. května 1990 Bush vyšel Gorbačovovi vstříc a ujistil ho, že Německo v NATO nikdy nebude směřovat proti SSSR: „Věřte mi, že netlačíme Německo ke sjednocení a nejsme to my, kdo určuje tempo tohoto procesu. A samozřejmě nemáme v úmyslu, ani v myšlenkách, jakkoli poškodit Sovětský svaz. Proto se vyslovujeme pro sjednocení Německa v NATO, aniž bychom ignorovali širší souvislosti KBSE a brali v úvahu tradiční hospodářské vazby mezi oběma německými státy. Takový model podle našeho názoru odpovídá i sovětským zájmům.“ (Viz dokument 21)

„Železná lady“ se po washingtonském summitu také přihlásila o slovo při setkání s Gorbačovem v Londýně 8. června 1990.

Thatcherová předvíдалa kroky, které Američané (s její podporou) podniknou na konferenci NATO počátkem července, aby podpořili Gorbačova popisem transformace NATO směrem k více politické, méně vojensky hrozivé alianci. Gorbačovovi řekla: „Musíme najít způsob, jak dát Sovětskému svazu jistotu, že jeho bezpečnost bude zajištěna..... KBSE by pro to vše mohla být záštitou a také fórem, které by Sovětský svaz plně zapojilo do diskuse o budoucnosti

Evropy.“ (Viz dokument 22)

Londýnská deklarace NATO z 5. července 1990 měla podle většiny svědectví docela pozitivní vliv na jednání v Moskvě a poskytla Gorbačovovi významnou municí proti jeho zastáncům tvrdé linie na sjezdu strany, který se v té době konal. Některé verze této historie tvrdí, že Ševardnadzeho pobočníkům byla předem poskytnuta kopie, zatímco jiné popisují pouze upozornění, které těmto pobočníkům umožnilo vzít kopii od televize a vytvořit sovětské pozitivní hodnocení dříve, než ji armáda nebo zastánci tvrdé linie mohli označit za propagandu.

Jak řekl Kohl Gorbačovovi v Moskvě 15. července 1990, když se domlouvali na konečné dohodě o sjednocení Německa: „My víme, co NATO v budoucnu čeká, a myslím, že vy to nyní víte také,“ s odkazem na Londýnskou deklaraci NATO. (Viz dokument 23)

Ve svém telefonátu Gorbačovovi 17. července chtěl Bush posílit úspěch rozhovorů Kohl-Gorbačov a poselství Londýnské deklarace. Bush vysvětloval: „V této souvislosti je třeba zdůraznit, že se jedná o velmi důležitý krok: „Snažili jsme se tedy zohlednit vaše obavy, které jste vyjádřil mně i ostatním, a učinili jsme tak následujícími způsoby: naší společnou deklarací o neútočení, naším pozváním do NATO, naší dohodou o otevření NATO pravidelným diplomatickým kontaktům s vaší vládou a vládami východoevropských zemí a naší nabídkou ohledně záruk o budoucí velikosti ozbrojených sil sjednoceného Německa – což je otázka, o které vím, že jste diskutoval s Helmutem Kohlem. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Předali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, na nichž se SSSR může podílet a být součástí nové Evropy.“ (Viz dokument 24)

Z dokumentů vyplývá, že Gorbačov souhlasil se sjednocením Německa v NATO v důsledku této kaskády ujištění a na základě vlastní analýzy, že budoucnost Sovětského svazu závisí na jeho integraci do Evropy, pro kterou bude Německo rozhodujícím aktérem. On i většina jeho spojenců věřili, že určitá verze společného evropského domu je stále možná a že se bude vyvíjet

souběžně s transformací NATO a povede k vytvoření inkluzivnějšího a integrovanějšího evropského prostoru, že uspořádání po skončení studené války zohlední sovětské bezpečnostní zájmy. Spojenectví s Německem by nejen překonalo studenou válku, ale také postavilo na hlavu dědictví Velké vlastenecké války.

Uvnitř americké vlády však pokračovala jiná diskuse, debata o vztazích mezi NATO a východní Evropou. Názory se lišily, ale návrh ministerstva obrany z 25. října 1990 zněl ponechat „otevřené dveře“ pro členství východní Evropy v NATO. (Viz dokument č. 27) Podle názoru ministerstva zahraničí nebylo rozšíření NATO na pořadu dne, protože nebylo v zájmu USA organizovat „protisovětskou koalici“, která by se rozšířila až k sovětským hranicím, a to i proto, že by to mohlo zvrátit pozitivní trendy v Sovětském svazu. (Viz dokument 26) Bushova administrativa zastávala druhý názor. A na to Sověti slyšeli. Ještě v březnu 1991, podle deníku britského velvyslance v Moskvě, britský premiér John Major osobně ujišťoval Gorbačova: „Nejednáme o posílení NATO“. Když se následně sovětský ministr obrany maršál Dmitrij Jazov zeptal Majora na zájem východoevropských představitelů o členství v NATO, britský vůdce odpověděl: „Nic takového se nestane.“ (Viz dokument 28)

Když v červenci 1991 přijeli do Bruselu zástupci ruského Nejvyššího sovětu, aby si prohlédli NATO a setkali se s generálním tajemníkem NATO Manfredem Woernerem, Woerner Rusům řekl, že „bychom neměli dopustit [...] izolaci SSSR od evropského společenství“. Podle ruského memoranda o rozhovoru „Woerner zdůraznil, že Rada NATO i on sám jsou proti rozšiřování NATO (tento názor podporuje 13 ze 16 členů NATO)“. (Viz dokument 30)

Gorbačov tedy jel na konec Sovětského svazu ujištěn, že Západ neohrožuje jeho bezpečnost a nerozšiřuje NATO. Místo toho rozpad SSSR v prosinci 1991 přivodili Rusové (Boris Jelcin a jeho vedoucí poradce Gennadij Burbulis) ve shodě s bývalými stranickými bossy sovětských republik, zejména Ukrajiny. Studená válka v té době již dávno skončila. Američané se snažili udržet Sovětský svaz pohromadě (viz Bushův projev „Kyjevské kuře“ z 1. srpna 1991).

Rozšíření NATO bylo na několik let dopředu, až tyto spory znovu vypuknou a ruskému vůdci Borisi Jelcinovi přijdou další ujištění. Archiv sestavil tyto odtajněné dokumenty pro panelovou diskusi, která se uskutečnila 10. listopadu 2017 na výroční konferenci Asociace pro slovanská, východoevropská a euroasijská studia (ASEEES) v Chicagu pod názvem „Kdo komu co slíbil ohledně rozšiřování NATO?“. V panelu vystoupili např:

* Mark Kramer z Davisova centra na Harvardu, editor časopisu *Journal of Cold War Studies*, který ve svém článku v časopise *Washington Quarterly* z roku 2009 tvrdil, že „slib nerozšiřování NATO“ je „mýtus“;[4]

* Joshua R. Itkowitz Shifrinson z Bushovy školy na Texas A&M, jehož článek *International Security* z roku 2016 tvrdil, že USA hrály v roce 1990 dvojí hru, když vedly Gorbačova k přesvědčení, že NATO bude začleněno do nové evropské bezpečnostní struktury, a zároveň usilovaly o zajištění hegemonie v Evropě a zachování NATO;[5].

* James Goldgeier z Americké univerzity, který napsal autoritativní knihu o Clintonově rozhodnutí o rozšíření NATO s názvem *Not Whether But When (Ne zda, ale kdy)* a v článku *WarOnTheRocks* z roku 2016 popsal zavádějící ujištění USA ruskému vůdci Borisi Jelcinovi;[6]

* Světlana Savranská a Tom Blanton z Archivu národní bezpečnosti, jejichž nejnovější kniha *The Last Superpower Summits: Gorbačov, Reagan a Bush: (CEU Press, 2016)* analyzuje a zveřejňuje odtajněné přepisy a související dokumenty ze všech Gorbačovových summitů s americkými prezidenty, včetně desítek ujištění o ochraně bezpečnostních zájmů SSSR[7].

[Dnešní příspěvek je prvním ze dvou na toto téma. Druhá část se bude zabývat Jelcinovými rozhovory se západními představiteli o NATO].

Přečtěte si dokumenty

Dokument-01-U-S-Embassy-Bonn-Confidential-Cable

Dokument 01

Důvěrný kabel velvyslanectví USA v Bonnu ministru zahraničí k

projevu německého ministra zahraničí: Genscher nastínil svou vizi nové evropské architektury.

Únor 1, 1990

Zdroj:

Ministerstvo zahraničních věcí USA. Čítárna FOIA. Případ F-2015 10829

Jedním z mýtů o jednáních o sjednocení Německa v lednu a únoru 1990 je, že tato jednání probíhala tak brzy, ještě za existence Varšavské smlouvy, že nikdo neuvažoval o možnosti, že by se středoevropské a evropské země, i tehdy členové Varšavské smlouvy, mohly v budoucnu stát členy NATO. Naopak, Tutzingova formule západoněmeckého ministra zahraničí v jeho projevu z 31. ledna 1990, o němž široce informovala média v Evropě, Washingtonu i Moskvě, se výslovně zabývala možností rozšíření NATO a také členstvím zemí střední a východní Evropy v NATO – a tuto možnost v rámci olivového věnce směrem k Moskvě popřela. Tento telegram amerického velvyslanectví v Bonnu, který podává zprávu do Washingtonu, podrobně popisuje oba návrhy Hanse-Dietricha Genschera – že se NATO nebude rozšiřovat na východ a že s bývalým územím NDR ve sjednoceném Německu bude zacházeno jinak než s ostatními územími NATO.

Dokument-02-Mr-Hurd-Sir-C-Mallaby-Bonn

Dokument 02

Pan Hurd siru C. Mallabymu (Bonn). Telegrafické č. 85: Výzva státního tajemníka Herr Genscherovi: Sjednocení Německa.

6. února 1990

Zdroj:

Dokumenty o britské politice v zámoří, série III, svazek VII: Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010). s. 261-264.

Následný pohled amerického ministerstva zahraničí na jednání o sjednocení Německa, vyjádřený v telegramu z roku 1996 zaslaném

na všechna pracoviště, mylně tvrdí, že celé jednání o budoucnosti Německa omezilo diskusi o budoucnosti NATO na konkrétní ujednání o území bývalé NDR. Možná americkým diplomatům unikl počáteční dialog mezi Brity a Němci o této otázce, přestože oba sdíleli své názory s americkým ministrem zahraničí. Jak bylo zveřejněno v oficiálním dokumentu britského ministerstva zahraničí a Commonwealthu z roku 2010 o britském přínosu ke sjednocení Německa, toto memorandum z rozhovoru britského ministra zahraničí Douglase Hurda se západoněmeckým ministrem zahraničí Genscherem z 6. února 1990 obsahuje pozoruhodnou konkrétnost v otázce budoucího členství Středoevropanů v NATO. Britské memorandum konkrétně cituje Genschera, který říká, „že když mluvil o tom, že nechce rozšiřovat NATO, vztahovalo se to kromě NDR i na další státy. Rusové musí mít jistotu, že pokud například polská vláda jeden den vystoupí z Varšavské smlouvy, nevstoupí druhý den do NATO“. Totéž říkali Genscher a Hurd svému sovětskému protějšku Eduardu Ševardnadzemu a Jamesi Bakerovi[8].

Dokument-03-Memorandum-from-Paul-H-Nitze-to

Dokument 03

Memorandum Paula H. Nitzeho Georgi Bushovi o setkání „Fórum pro Německo“ v Berlíně.

6. února 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe

Tato stručná nota jednoho z architektů studené války Paula Nitzeho (působícího na stejnojmenné Škole mezinárodních studií Univerzity Johnse Hopkinse) prezidentu Bushovi zachycuje debatu o budoucnosti NATO na počátku roku 1990. Nitze vypráví, že představitelé střední a východní Evropy, kteří se zúčastnili konference „Fórum pro Německo“ v Berlíně, prosazovali rozpuštění obou velmocenských bloků, NATO i Varšavské smlouvy, dokud on (a několik západoevropanů) tento názor nezvrátili a místo toho nezdůraznili význam NATO jako základu stability a přítomnosti USA v Evropě.

Dokument-04-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 04

Memorandum o rozhovoru mezi Jamesem Bakerem a Eduardem Ševardnadzem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj:

Ministerstvo zahraničních věcí USA, FOIA 199504567 (National Security Archive Flashpoints Collection, Box 38).

Ačkoli je oficiální verze ujištění ministra Bakera sovětskému ministru zahraničí Ševardnadzemu těsně před formálním setkáním s Gorbačovem 9. února 1990 ve srovnání se sovětskými záznamy o těchto rozhovorech značně redigovaná, obsahuje řadu výmluvných vět. Baker navrhuje formuli „dva plus čtyři“, přičemž dva jsou Němci a čtyři poválečné okupační mocnosti; argumentuje proti jiným způsobům jednání o sjednocení a uvádí argumenty pro zakotvení Německa v NATO. Dále Baker sovětskému ministru zahraničí říká: „Neutrální Německo by nepochybně získalo vlastní nezávislý jaderný potenciál. Avšak Německo, které by bylo pevně zakotveno ve změněném NATO, čímž mám na mysli NATO, které by bylo mnohem méně [vojenskou] a mnohem více politickou organizací, by samostatný potenciál nepotřebovalo. Musely by samozřejmě existovat železné záruky, že se jurisdikce nebo síly NATO nepřesunou na východ. A to by muselo být provedeno způsobem, který by uspokojil sousedy Německa na východě.“

Dokument-05-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 05

Memorandum o rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj:

Ministerstvo zahraničních věcí USA, FOIA 199504567 (National Security Archive Flashpoints Collection, Box 38).

I po (neodůvodněných) redakčních úpravách provedených americkými pracovníky pro utajení tento americký přepis snad

nejznámějšího ujištění USA Sovětům o rozšiřování NATO potvrzuje sovětský přepis téhož rozhovoru. Baker opakuje to, co Bush řekl na summitu na Maltě v prosinci 1989, a říká Gorbačovovi: „Prezident a já jsme dali jasně najevo, že v tomto procesu“ nevyhnutelného sjednocení Německa neusilujeme o žádnou jednostrannou výhodu. Baker dále říká: „Chápeme potřebu ujištění pro země na východě. Pokud bychom zachovali přítomnost v Německu, které je součástí NATO, nedošlo by k rozšíření jurisdikce NATO pro síly NATO ani o píd' na východ.“ Později v rozhovoru Baker předkládá stejný postoj jako otázku: „Dali byste přednost sjednocenému Německu mimo NATO, které je nezávislé a nemá americké síly, nebo byste dali přednost sjednocenému Německu s vazbami na NATO a ujištěním, že nedojde k rozšíření současné jurisdikce NATO na východ?“. Odtajňovatelé tohoto memoáru skutečně redigovali Gorbačovovu odpověď, že takové rozšíření by skutečně bylo „nepřijatelné“ – ale Bakerův dopis Kohlovi z následujícího dne, který Němci zveřejnili v roce 1998, tento citát uvádí.

Dokument-06-Record-of-conversation-between

Dokument 06

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě. (Výňatky)

9. února 1990

Zdroj:

Archiv Gorbačovovy nadace, fond 1, popis 1.

Tento záznam ze setkání sovětského vůdce s Jamesem Bakerem 9. února 1990, pořizený Gorbačovovou nadací, byl veřejný a badatelům v nadaci k dispozici již od roku 1996, ale v angličtině byl publikován až v roce 2010, kdy v nakladatelství Central European University Press vyšel svazek Masterpieces of History od současných autorů. Dokument se zaměřuje na sjednocení Německa, ale obsahuje také Gorbačovovy upřímné diskuse o ekonomických a politických problémech v Sovětském svazu a Bakerovy „bezplatné rady“ („někdy se ve mně probudí ministr financí“) o cenách, inflaci, a dokonce i o politice prodeje bytů, aby se nasály rubly, které mají

opatrní sovětští občané schované pod matrací.

Když přejdeme ke sjednocení Německa, Baker ujišťuje Gorbačova, že „ani prezident, ani já nemáme v úmyslu vytěžit z probíhajících procesů žádné jednostranné výhody“ a že Američané chápou, jak důležité jsou pro SSSR a Evropu záruky, že „ani píd' současné vojenské jurisdikce NATO se nerozšíří východním směrem“. Baker argumentuje ve prospěch jednání „dva plus čtyři“ stejným ujištěním: „Domníváme se, že konzultace a diskuse v rámci mechanismu ‚dva+čtyři‘ by měly zaručit, že sjednocení Německa nepovede k rozšíření vojenské organizace NATO na východ.“ Gorbačov reaguje citací polského prezidenta Wojciecha Jaruzelského: „že přítomnost amerických a sovětských vojsk v Evropě je prvkem stability“. Klíčová výměna názorů probíhá, když se Baker ptá, zda by Gorbačov dal přednost „sjednocenému Německu mimo NATO, naprosto nezávislému a bez amerických vojsk; nebo sjednocenému Německu, které si zachová spojení s NATO, ale se zárukou, že se jurisdikce nebo vojska NATO nerozšíří na východ od současné hranice“. V tomto rozhovoru tedy americký ministr zahraničí třikrát nabízí ujištění, že pokud bude Německu umožněno sjednocení v NATO se zachováním americké přítomnosti v Evropě, pak se NATO nebude rozšiřovat na východ. Zajímavé je, že ani jednou nepoužije termín NDR nebo východní Německo a ani jednou nezmní sovětská vojska ve východním Německu. U zkušeného vyjednavče a pečlivého právníka se zdá velmi nepravděpodobné, že by Baker nepoužil specifickou terminologii, pokud by ve skutečnosti mluvil pouze o východním Německu.

Sovětský vůdce odpovídá, že „[v]šechno si promyslíme. Všechny tyto otázky hodláme důkladně projednat na úrovni vedení. Je samozřejmé, že rozšíření zóny NATO není přijatelné“. Baker to potvrzuje: „S tím souhlasíme.“

Dokument-07-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 07

Memorandum o rozhovoru mezi Robertem Gatesem a Vladimírem Křjučkovem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, NSC Scowcroft Files, Box 91128, složka „Gorbačov (Dobrynin) Sensitive“.

Tento rozhovor je obzvláště důležitý, protože pozdější badatelé spekulovali, že ministr Baker mohl v rozhovoru s Gorbačovem „ani o píď na východ“ mluvit nad rámec svých instrukcí. Robert Gates, bývalý špičkový zpravodajský analytik CIA a specialista na SSSR, zde říká svému druhovi, šéfovi KGB, v jeho kanceláři na Lubjance, kde sídlí KGB, přesně to, co Baker řekl Gorbačovovi onoho dne v Kremlu: ani o píď na východ. V té době byl Gates vrchním zástupcem prezidentova poradce pro národní bezpečnost, generála Brenta Scowcrofta, takže tento dokument vypovídá o koordinovaném přístupu americké vlády ke Gorbačovovi. Kričkov, kterého Gorbačov v říjnu 1988 jmenoval na místo Viktora Čebrikova v KGB, zde vystupuje jako překvapivě progresivní v mnoha otázkách domácích reforem. Otevřeně hovoří o nedostacích a problémech perestrojky, o potřebě zrušit vedoucí úlohu KSČ, o chybném přehlížení etnických otázek ústřední vládou, o „příšerném“ systému cen a dalších domácích tématech.

Když se diskuse přesune k zahraniční politice, zejména k německé otázce, Gates se ptá: „Co si Kričkov myslel o návrhu Kohla a Genschera, podle něhož by bylo sjednocené Německo přidruženo k NATO, ale v němž by se vojska NATO nepřesunula dále na východ než nyní? Zdá se nám, že je to rozumný návrh.“ Kričkov nedává přímou odpověď, ale hovoří o tom, jak citlivá je otázka sjednocení Německa pro sovětskou veřejnost, a navrhuje, aby Němci nabídli Sovětskému svazu určité záruky. Říká, že Kohlovy a Genscherovy myšlenky jsou sice zajímavé, ale „i ty body jejich návrhů, s nimiž souhlasíme, by musely mít záruky. Od Američanů jsme se při jednáních o kontrole zbrojení naučili, jak důležitá je verifikace, a museli bychom mít jistotu“.

Dokument-08-Letter-from-James-Baker-to-Helmut-Kohl

Dokument 08

Dopis Jamese Bakera Helmutu Kohlovi

10. února 1990

Zdroj:

Deutsche Einheit Sonderedition und den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90, vyd. Hanns Jurgen Kusters a Daniel Hofmann (Mnichov: R. Odenbourg Verlag, 1998), s. 793-794.

Tento klíčový dokument se poprvé objevil ve vědecké edici kancléřských dokumentů o sjednocení Německa od Helmuta Kohla, která vyšla v roce 1998. Kohl se v té době nacházel v předvolební kampani, která měla ukončit jeho šestnáctileté působení ve funkci kancléře, a chtěl Němcům připomenout svou zásadní roli při triumfu sjednocení. 9 Rozsáhlý svazek (více než 1 000 stran) obsahoval německé texty Kohlových setkání s Gorbačovem, Bushem, Mitterrandem, Thatcherovou a dalšími – všechny byly publikovány bez zjevné konzultace s těmito vládami, pouhých osm let po událostech. Několik Kohlových dokumentů, jako například tento, se objevuje v angličtině a představuje americké nebo britské originály, nikoli německé poznámky nebo překlady. Zde Baker hovoří s Kohlem den po jeho setkání s Gorbačovem 9. února. (Kancléř má s Gorbačovem jednat 10. února v Moskvě). Američan seznamuje Němce se sovětskými „obavami“ ohledně sjednocení a shrnuje, proč by jednání „dva plus čtyři“ bylo nejvhodnějším místem pro rozhovory o „vnějších aspektech sjednocení“ vzhledem k tomu, že „vnitřní aspekty ... jsou výhradně německou záležitostí“. Baker si všímá zejména Gorbačovovy nezávazné odpovědi na otázku o neutrálním Německu versus Německu v NATO se závazky proti expanzi na východ a radí Kohlovi, že Gorbačov „může být ochoten přistoupit na rozumný přístup, který mu poskytne určité krytí ...“. Kohl toto poselství posiluje ve svém vlastním rozhovoru se sovětským vůdcem později téhož dne.

Dokument-09-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 09

Memorandum o rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Helmutem Kohlem

10. února 1990

Zdroj:

Mikhail Gorbachev i germanskii vopros, editoři: Alexander Galkin a Anatolij Čerňajev, (Moskva: Ves Mir, 2006).

Toto setkání v Moskvě bylo podle Kohlova líčení okamžikem, kdy od Gorbačova poprvé slyšel, že sovětský vůdce považuje sjednocení Německa za nevyhnutelné, že hodnota budoucího německého přátelství ve „společném evropském domě“ převažuje nad strnulostí studené války, ale že Sověti budou potřebovat čas (a peníze), než budou moci uznat novou realitu. Připraven Bakerovým dopisem a Tutzingovou formulí svého vlastního ministra zahraničí Kohl na počátku rozhovoru ujišťuje Gorbačova: „Domníváme se, že NATO by nemělo rozšiřovat sféru své působnosti. Musíme najít rozumné řešení. Správně chápu bezpečnostní zájmy Sovětského svazu a uvědomuji si, že vy, pane generální tajemníku, a sovětské vedení budete muset sovětskému lidu jasně vysvětlit, co se děje.“ Později se oba vůdci přetahují o NATO a Varšavskou smlouvu, přičemž Gorbačov poznamenává: „Říkají, co je NATO bez SRN. Ale my bychom se také mohli zeptat: co je WTO bez NDR?“. Když Kohl nesouhlasí, Gorbačov pouze vyzývá k „rozumným řešením, která neotráví atmosféru v našich vztazích“, a říká, že tato část rozhovoru by neměla být zveřejněna.

Gorbačovův pobočník Andrej Gračev později napsal, že sovětský vůdce brzy pochopil, že Německo je dveřmi k evropské integraci, a „[v]šechny pokusy o vyjednávání [Gorbačova] o konečné formulaci německého přidružení k NATO byly proto mnohem více otázkou formy než vážného obsahu; Gorbačov se snažil získat potřebný čas, aby si veřejné mínění doma mohlo zvyknout na novou realitu, na nový typ vztahů, které se utvářely ve vztazích Sovětského svazu s Německem i se Západem obecně. Současně doufal, že od svých západních partnerů získá alespoň částečnou politickou kompenzaci za to, co považoval za svůj hlavní přínos ke konci studené války“[10].

Dokument-10-01-Teimuraz-Stepanov-Mamaladze-poznámky

Dokument 10-1

Poznámky Teimuraze Stěpanova-Mamaladzeho z konference o otevřeném nebi, Ottawa, Kanada.

12. února 1990

Zdroj:

Archiv Hooverova ústavu, sbírka Stepanov-Mamaladze.

Sovětský ministr zahraničí Ševardnadze byl obzvláště nespokojen s rychlým tempem událostí týkajících se sjednocení Německa, zejména když se dříve naplánovaná schůzka ministrů zahraničí NATO a Varšavské smlouvy v kanadské Ottawě ve dnech 10.-12. února 1990, která měla projednat smlouvu o „otevřeném nebi“, změnila v rozsáhlé jednání o Německu a zavedení procesu „dva plus čtyři“ k vypracování podrobností. Ševardnadzeho pobočník Teimuraz Stěpanov-Mamaladze si psal poznámky z ottawských jednání do řady zápisníků a vedl si také méně telegrafický deník, který je třeba číst spolu se zápisníky pro co nejuplněnější popis. Tyto výňatky z poznámek Stěpanova-Mamaladzeho a deníku, které jsou nyní uloženy v Hooverově institutu, zaznamenávají Ševardnadzeho nesouhlas s rychlostí procesu, ale především posilují význam schůzek 9. a 10. února v Moskvě, kde zazněla západní ujištění o sovětské bezpečnosti a kde byl součástí dohody i Gorbačovův zásadní souhlas s případným sjednocením Německa.

Zápisky z prvních dnů konference jsou velmi stručné, ale obsahují jednu důležitou větu, která ukazuje, že Baker nabídl v Ottawě stejnou formuli ujištění jako v Moskvě: „A pokud U[nited] G[ermany] zůstane v NATO, měli bychom dbát na to, aby se jeho jurisdikce nerozšiřovala na východ.“ Ševardnadze není ochoten diskutovat o podmínkách sjednocení Německa; tvrdí, že před schválením jakékoli podmínky se musí poradit s Moskvou. Dne 13. února si Ševardnadze podle poznámek stěžuje: „Jsem v hloupé situaci – diskutujeme o otevřeném nebi, ale moji kolegové mluví o sjednocení Německa, jako by to byl fakt.“ Ševardnadze si stěžuje, že „je to hloupost“. Z poznámek vyplývá, že Baker se velmi vytrvale snažil

přimět Ševardnadzeho, aby definoval sovětské podmínky pro sjednocení Německa v NATO, přičemž Ševardnadze byl stále nesvůj z termínu „sjednocení“ a místo toho trval na obecnějším termínu „jednota“.

Dokument-10-02-Tejmuraz-Stepanov-Mamaladze-deník.

Dokument 10-2

Deník Teimuraze Stěpanova-Mamaladzeho, 12. února 1990.

Únor 12, 1990

Zdroj:

Archiv Hoover Institution, sbírka Stěpanov-Mamaladze.

Tento deníkový záznam z 12. února obsahuje velmi stručný popis návštěvy Kohla a Genschera v Moskvě z 10. února, o které Stěpanov-Mamaladze dříve nepsal (protože nebyl přítomen). Stejně jako jeho ministr Ševardnadze se Stěpanov zamýšlí nad úspěchaností a nedostatečnou ohleduplností moskevských jednání: „Před naší návštěvou zde Kohl a Genscher narychlo navštívili Moskvu. A stejně tak narychlo – podle názoru E. A. [Ševardnadzeho] – přijal Gorbačov právo Němců na jednotu a sebeurčení.“ Tento deníkový záznam je z kritického pohledu důkazem toho, že Spojené státy a Západní Německo skutečně poskytly Moskvě konkrétní ujištění o zachování NATO v jeho současné velikosti a rozsahu. Ve skutečnosti deník dále naznačuje, že přinejmenším podle Ševardnadzeho se tato ujištění rovnala dohodě – kterou Gorbačov přijal, i když otálel s časem.

Dokument-10-03-Tejmuraz-Stepanov-Mamaladze-deník

Dokument 10-3

Deník Tejmuraze Stěpanova-Mamaladzeho, 13. února 1990.

13. února 1990

Zdroj:

Archiv Hoover Institution, sbírka Stěpanov-Mamaladze.

Druhý den ottawské konference popisuje Stepanov-Mamaladze obtížná jednání o přesném znění společného prohlášení o Německu a procesu Two-Plus-Four. Ševardnadze a Genscher se dvě hodiny dohadovali o termínech „jednota“ versus „sjednocení“, když se

Ševardnadze snažil zpomalit jednání o Německu a přimět ostatní ministry, aby se soustředili na otevřené nebe. Den byl poměrně intenzivní: „Během dne probíhaly mezi všemi aktivní hry. E. A. [Ševardnadze] se pětkrát sešel s Bakerem, dvakrát s Genscherem, hovořil s Fischerem [ministrem zahraničí NDR], Dumasem [francouzským ministrem zahraničí] a ministry zemí ATS.“ Nakonec byl dohodnut text dohody, v němž bylo použito slovo „jednota“. V závěrečném prohlášení byla za hlavní úspěch konference označena také dohoda o amerických a sovětských jednotkách ve střední Evropě. Pro sovětské delegáty však bylo „otevřené nebe“ [stále] uzavřeno bouřkovým mrakem Německa“.

Dokument-11-U-S-Státního departmentu-Dvě plus čtyři

Dokument 11

Ministerstvo zahraničí USA, „Dva plus čtyři: Výhody, možné obavy a vyvrátitelné argumenty“.

21. února 1990

Zdroj:

Zveřejnění Ministerstva zahraničí FOIA, sbírka National Security Archive Flashpoints, Box 38.

Toto memorandum, jehož autorem je pravděpodobně vrchní Bakerův poradce na ministerstvu zahraničí Robert Zoellick, obsahuje upřímný americký pohled na proces „dva plus čtyři“ s jeho výhodami „zachování americké účasti v debatě o sjednocení (a dokonce určité kontroly nad ní)“. Američané se obávali, že západní Němci uzavřou s Moskvou vlastní dohodu o rychlém sjednocení, čímž se vzdají některých spodních linií pro USA, především členství v NATO. Zoellick například poukazuje na to, že Kohl oznámil svých 10 bodů bez konzultace s Washingtonem a po signálech z Moskvy a že USA se o Kohlově cestě do Moskvy dozvěděly od Sovětů, nikoli od Kohla. Memorandum předchází námitkám ohledně zahrnutí Sovětů poukazem na to, že již v Německu byli a bylo třeba s nimi jednat. Ujednání „dva plus čtyři“ zahrnuje Sověty, ale brání jim v právu veta (což by proces čtyř velmocí nebo proces OSN mohl umožnit), zatímco účinný rozhovor „jeden plus tři“ před každým jednáním by

umožnil západnímu Německu a USA s Brity a Francouzi vypracovat společné stanovisko. Zvláště výmluvné je Bakerovo podtrhávání a rukopis na okrajích, zejména jeho bujará věta: „Ještě jste neviděli odkup s pákovým efektem, dokud nevidíte tohle!“.

Dokument-12-1-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 12-1

Memorandum o rozhovoru mezi Václavem Havlem a Georgem Bushem ve Washingtonu.

20. února 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Tyto rozhovory by se daly nazvat „vzděláním Václava Havla“, [10] neboť bývalý disident, který se stal československým prezidentem, navštívil Washington jen dva měsíce poté, co ho sametová revoluce vynesla z vězení na Pražský hrad. Během projevu na společném zasedání Kongresu 21. února si Havel užíval ovace vestoje a před a po vystoupení v Kongresu s Bushem jednal. Novináři již dříve citovali Havla, který volal po rozpuštění bloků studené války, NATO i Varšavské smlouvy, a stažení vojsk, takže Bush využil příležitosti a poučil českého vůdce o hodnotě NATO a jeho zásadní roli jako základu americké přítomnosti v Evropě. Přesto Havel ve svém projevu v Kongresu dvakrát zmínil naději, že „američtí vojáci by neměli být odděleni od svých matek“ jen proto, že Evropa nedokáže udržet mír, a apeloval na „budoucí demokratické Německo v procesu sjednocování do nové celoevropské struktury, která by mohla rozhodovat o svém vlastním bezpečnostním systému“. Když však poté znovu hovořil s Bushem, bývalý disident zjevně pochopil, o co jde. Havel řekl, že byl možná špatně pochopen, že rozhodně vidí hodnotu amerického angažmá v Evropě. Bush ze své strany nadnesl možnost, za předpokladu větší spolupráce Československa v této otázce, amerických investic a pomoci.

Dokument-12-2-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 12-2

Memorandum o rozhovoru mezi Václavem Havlem a Georgem Bushem ve Washingtonu.

21. února 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Tento memcon po Havlově triumfálním projevu v Kongresu obsahuje Bushovu žádost Havlovi, aby Gorbačovovi předal vzkaz, že ho Američané osobně podporují a že „nebudeme se chovat špatně, když budeme říkat ‚my vyhrájeme, vy prohrájete‘“. Zdůrazňujíc tento bod, Bush říká: „Vyřídte Gorbačovovi, že ... požádal jsem vás, abyste Gorbačovovi vyřídil, že se nebudeme chovat ve vztahu k Československu ani k žádné jiné zemi způsobem, který by komplikoval problémy, o nichž se mnou tak otevřeně hovořil.“ Československý vůdce přidává vlastní varování Američanům ohledně postupu při sjednocování Německa a řešení sovětské nejistoty. Havel Bushovi poznamenává: „Je to otázka prestiže. To je důvod, proč jsem mluvil o novém evropském bezpečnostním systému, aniž bych se zmínil o NATO. Protože kdyby vyrostl z NATO, musel by se jmenovat jinak, už jen kvůli prvku prestiže. Pokud NATO převezme Německo, bude to vypadat jako porážka, kdy jedna velmoc dobývá druhou. Pokud se však NATO dokáže transformovat – možná ve spojení s helsinským procesem -, bude to vypadat jako mírový proces změny, nikoliv jako porážka.“ Bush reagoval pozitivně: „Vznesl jste dobrou připomínku. Náš názor je, že NATO by pokračovalo v nové politické roli a že bychom navázali na proces KBSE. Budeme přemýšlet o tom, jak bychom mohli postupovat.“

Dokument-13-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 13

Memorandum o rozhovoru mezi Helmutem Kohlem a Georgem Bushem v Camp Davidu.

24. února 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Hlavní obavou Bushovy administrativy v souvislosti se sjednocením Německa, které se v únoru 1990 urychlilo, bylo, že by západní Němci mohli uzavřít vlastní bilaterální dohodu se Sověty (viz dokument 11) a mohli by být ochotni vyjednat si členství v NATO. Prezident Bush se později vyjádřil, že účelem setkání s Kohlem v Camp Davidu bylo „udržet Německo v rezervaci NATO“, a to určovalo program tohoto souboru jednání. Německý kancléř přijel do Camp Davidu bez Genschera, protože ten nesdílí zcela postoj Bushe a Kohla k plnému členství Německa v NATO a nedávno oba vůdce rozzlobil tím, že veřejně hovořil o KBSE jako budoucím evropském bezpečnostním mechanismu[12].

Na začátku tohoto rozhovoru Kohl vyjadřuje vděčnost za Bushovu a Bakerovu podporu během jeho jednání s Gorbačovem v Moskvě na začátku února, zejména za Bushův dopis, v němž se uvádí pevný závazek Washingtonu vůči sjednocení Německa v NATO. Oba vedoucí představitelé vyjadřují potřebu co nejužší vzájemné spolupráce, aby bylo dosaženo žádoucího výsledku. Bushovou prioritou je zachování americké přítomnosti, zejména jaderného deštříku, v Evropě: „Pokud budou americké jaderné síly staženy z Německa, nevím, jak bychom mohli přesvědčit jakéhokoli jiného spojence na kontinentu, aby si tyto zbraně ponechal.“ Sarkasticky odkazuje na kritiku přicházející z Kapitolu: „V našem Kongresu se dnes objevují podivné myšlenky, jako je tato mírová dividenda. To v této nejisté době nemůžeme udělat.“ Oba vedoucí představitelé se obávají, jaký postoj by mohl Gorbačov zaujmout, a shodují se na tom, že je třeba s ním pravidelně konzultovat. Kohl naznačuje, že Sověti potřebují pomoc a konečné ujednání o Německu by mohlo být „otázkou peněz“. Bush předznamenává svou neochotu finančně přispět a odpovídá: „Máte hluboko do kapsy“. V jednom okamžiku rozhovoru se zdá, že Bush na svůj sovětský protějšek nepohlíží jako na partnera, ale jako na poraženého nepřítel. S odkazem na to, že v některých sovětských kruzích se mluví proti setrvání Německa v

NATO, říká: „K čertu s tím. My jsme zvítězili a oni ne. Nemůžeme dovolit, aby Sověti vyrvali vítězství z čelistí porážky.“

Dokument-14-Memorandum o rozhovoru mezi

Dokument 14

Memorandum o rozhovoru mezi Georgem Bushem a Eduardem Ševardnadzem ve Washingtonu.

6. dubna 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Ministr zahraničí Ševardnadze předává Bushovi dopis od Gorbačova, ve kterém sovětský prezident hodnotí hlavní otázky před nadcházejícím summitem. Na prvním místě seznamu jsou pro Sovětský svaz ekonomické otázky, konkrétně status nejvyšších výhod a obchodní dohoda se Spojenými státy. Ševardnadze vyjadřuje znepokojení nad nedostatečným pokrokem v těchto otázkách a nad snahou USA zabránit EBRD v poskytování půjček SSSR. Zdůrazňuje, že nežádají o pomoc, „pouze usilují o to, aby s námi bylo jednáno jako s partnery“. Na adresu napětí v Litvě Bush říká, že nechce Gorbačovovi vytvářet potíže v domácích otázkách, ale poznamenává, že musí trvat na právech Litevců, protože jejich začlenění do SSSR Spojené státy nikdy neuznaly. V otázce kontroly zbrojení obě strany poukazují na určité ústupky druhé strany a vyjadřují přání rychle dokončit smlouvu START. Ševardnadze zmiňuje nadcházející summit KBSE a sovětské očekávání, že se na něm bude jednat o nových evropských bezpečnostních strukturách. Bush to nepopírá, ale spojuje to s otázkami přítomnosti USA v Evropě a sjednocení Německa v NATO. Prohlašuje, že chce „přispět ke stabilitě a k vytvoření celistvé a svobodné Evropy, nebo jak tomu říkáte, společného evropského domu. Myšlenka, která je nám velmi blízká.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku.

Dokument-15-Sir-R-Braithwaite-Moskva-Telegraphic

Dokument 15

Sir R. Braithwaite (Moskva). Telegrafické č. 667: „Setkání ministra zahraničí s prezidentem Gorbačovem“.

Duben 11, 1990

Zdroj:

Dokumenty o britské politice v zámoří, série III, svazek VII:

Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010), s. 373-375.

Telegram velvyslance Braithwaita shrnuje setkání státního tajemníka pro zahraniční věci a záležitosti Commonwealthu Douglase Hurda s prezidentem Gorbačovem a konstatuje Gorbačovovu „expanzivní náladu“. Gorbačov žádá tajemníka, aby mu předal jeho uznání za dopis Margaret Thatcherové, který mu zaslala po summitu s Kohlem, na němž podle Gorbačova sledovala linii politiky, o níž Gorbačov a Thatcherová hovořili v nedávném telefonátu, na jehož základě sovětský vůdce dospěl k závěru, že „britské a sovětské postoje jsou si skutečně velmi blízké“. Hurd upozorňuje Gorbačova, že jejich postoje se stoprocentně neshodují, ale že Britové „uznali, že je důležité nedělat nic, co by poškodilo sovětské zájmy a důstojnost“. Gorbačov, jak se odráží v Braithwaitově shrnutí, hovoří o důležitosti budování nových bezpečnostních struktur jako způsobu řešení otázky dvou Němců: „Pokud hovoříme o společném dialogu o nové Evropě, která se rozprostírá od Atlantiku po Ural, byl to jeden ze způsobů, jak se vypořádat s německou otázkou.“ To by vyžadovalo přechodné období, aby se zrychlilo tempo evropského procesu a „synchronizovalo se s hledáním řešení problému dvou Němců“. Pokud by však byl proces jednostranný – pouze Německo v NATO a bez ohledu na sovětské bezpečnostní zájmy -, Nejvyšší sovět by takové řešení velmi pravděpodobně neschválil a Sovětský svaz by zpochybnil potřebu urychlit snižování svých konvenčních zbraní v Evropě. Podle jeho názoru by vstup Německa do NATO bez pokroku

v evropských bezpečnostních strukturách „mohl narušit bezpečnostní rovnováhu, což by bylo pro Sovětský svaz nepřijatelné“.

Dokument-16-Valentin-Falin-Memorandum-Mikhailovi

Dokument 16

Memorandum Valentina Falina Michailu Gorbačovovi (výňatky)

Duben 18, 1990

Zdroj:

Mikhail Gorbachev i germanskii vopros, edited by Alexander Galkin and Anatoly Chernyaev, (Moscow: Ves Mir, 2006), pp. 398-408

Toto memorandum nejvyššího experta Ústředního výboru na Německo zní jako výzva k probuzení pro Gorbačova. Falin to říká na rovinu: zatímco sovětská evropská politika upadla po volbách ve východním Německu 18. března do nečinnosti a dokonce do „deprese“ a sám Gorbačov nechal Kohla urychlit proces sjednocování, jeho kompromisy vůči Německu v NATO mohou vést jen k tomu, že se mu hlavní cíl pro Evropu – společný evropský dům – vzdaluje. „Shrneme-li uplynulý půlrok, musíme konstatovat, že ‚společný evropský domov‘, který býval konkrétním úkolem, který země kontinentu začaly realizovat, se nyní mění v přelud.“ Zatímco Západ sladce přemlouvá Gorbačova, aby souhlasil se sjednocením Německa v NATO, Falin (správně) poznamenává, že „západní státy již porušují zásadu konsensu tím, že mezi sebou uzavírají předběžné dohody“ ohledně sjednocení Německa a budoucnosti Evropy, které nepočítají s „dlouhou fází konstruktivního vývoje“. Všimá si, že Západ „intenzivně kultivuje nejen NATO, ale i naše spojence z Varšavské smlouvy“ s cílem izolovat SSSR v rámci iniciativy Dva plus čtyři a KBSE.

Dále poznamenává, že rozumné hlasy již nejsou slyšet: „Genscher čas od času pokračuje v diskusích o urychlení směřování k evropské kolektivní bezpečnosti s „rozpuštěním NATO a WTO do ní“ Ale jen velmi málo lidí ... Genschera slyší.“ Falin navrhuje využít práv sovětské čtyř velmocí k dosažení formálního právně závazného ujednání rovnajícího se mírové smlouvě, které by zaručilo sovětské

bezpečnostní zájmy, jako „jedinou šanci, jak spojit německé sjednocení s celoevropským procesem“. Navrhuje také využít jednání o kontrole zbrojení ve Vídni a Ženevě jako páky, pokud Západ bude nadále využívat sovětské pružnosti. Memorandum navrhuje konkrétní ustanovení pro konečné urovnání s Německem, jehož projednávání by trvalo dlouho a poskytlo by prostor pro budování evropských struktur. Hlavní myšlenkou memoranda je však varovat Gorbačova, aby nebyl naivní ohledně záměrů svých amerických partnerů: „Západ nás přehrává, slibuje, že bude respektovat zájmy SSSR, ale v praxi nás krok za krokem odděluje od ‚tradiční Evropy‘“.

Dokument-17-James-A-Baker-III-Memorandum-for-the

Dokument 17

James A. Baker III, Memorandum pro prezidenta, „Mé setkání se Ševardnadzem“.

4. května 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, NSC Scowcroft Files, Box 91126, složka „Gorbačov (Dobrynin) Sensitive 1989 – červen 1990 [3]“.

Ministr zahraničí právě strávil 4. května 1990 v Bonnu téměř čtyřhodinové jednání se sovětským ministrem zahraničí, které se týkalo celé řady otázek, ale jeho hlavním tématem byla krize v Litvě a jednání o sjednocení Německa. Stejně jako při únorových rozhovorech a v průběhu celého roku se Baker snažil poskytnout Sovětům ujištění o jejich zapojení do budoucnosti Evropy. Baker uvádí: „Využil jsem také vašeho projevu a našeho uznání potřeby přizpůsobit NATO, politicky i vojensky, a rozvíjet KBSE, abych Ševardnadzeho ujistil, že tento proces nepřinese vítěze a poražené. Místo toho by vytvořil novou legitimní evropskou strukturu – takovou, která by byla inkluzivní, nikoliv exkluzivní.“ Z Ševardnadzeho odpovědi vyplývá, že „naše diskuse o nové evropské architektuře byla kompatibilní s velkou částí jejich myšlení, i když se jejich myšlení teprve rozvíjelo“. Baker vypráví, že Ševardnadze „znovu

zdůraznil psychologický problém, který mají – zejména sovětská veřejnost – s přijetím jednotného Německa v NATO“. Baker bystře předpovídá, že Gorbačov se „k tomuto druhu emocionálně vypjatého politického tématu nepostaví nyní“ a pravděpodobně až po červencovém stranickém sjezdu.

Dokument-18-Record-of-conversation-between

Dokument 18

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě.

18. května 1990

Zdroj:

Archiv Gorbačovovy nadace, fond 1, popis 1.

Tento fascinující rozhovor se týká řady otázek kontroly zbrojení v rámci příprav na washingtonský summit a zahrnuje rozsáhlé, i když bezvýsledné diskuse o sjednocení Německa a o napětí v Pobaltí, zejména o patové situaci mezi Moskvou a odštěpeneckou Litvou. Gorbačov se zaníceně pokouší Bakera přesvědčit, že Německo by se mělo sjednotit mimo hlavní vojenské bloky v rámci celoevropského procesu. Baker poskytuje Gorbačovovi devět bodů ujištění, že jeho postoj je brán v úvahu. Osmý bod je pro Gorbačova nejdůležitější – že Spojené státy „vyvíjejí na různých fórech úsilí, aby se KBSE nakonec stala stálou institucí, která by se stala důležitým základním kamenem nové Evropy“.

Nehledě na toto ujištění, když se Gorbačov zmíní o potřebě vybudovat nové bezpečnostní struktury, které by nahradily bloky, Baker vypustí osobní reakci, která prozrazuje mnohé o skutečném postoji USA k tomuto tématu: „Je hezké mluvit o celoevropských bezpečnostních strukturách, o úloze KBSE. Je to krásný sen, ale jen sen. Mezitím existuje NATO. ...“ Gorbačov navrhuje, že pokud bude americká strana trvat na vstupu Německa do NATO, pak by „veřejně oznámil, že chceme do NATO vstoupit také“. Ševardnadze jde ještě dál a nabízí prorocký postřeh: „Pokud se sjednocené Německo stane členem NATO, vyhodí to perestrojku do povětrí. Naši lidé nám to neodpustí. Lidé budou říkat, že jsme skončili jako poražení, ne

jako vítězové.“

Dokument-19-Record-of-conversation-between

Dokument 19

Záznam rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Francoisem Mitterrandem (výňatky).

25. května 1990

Zdroj:

Mikhail Gorbachev i germanskii vopros, edited by Alexander Galkin and Anatoly Chernyaev, (Moscow: Ves Mir, 2006), pp. 454-466

Gorbačov se domníval, že ze všech Evropanů je francouzský prezident jeho nejbližším spojencem při budování Evropy po skončení studené války, protože sovětský vůdce věřil, že Mitterrand sdílí jeho koncepci společného evropského domu a myšlenku rozpuštění obou vojenských bloků ve prospěch nových evropských bezpečnostních struktur. A Mitterrand tento názor do jisté míry sdílel. V tomto rozhovoru Gorbačov stále doufá, že se mu podaří přesvědčit svůj protějšek, aby se k němu připojil v odporu proti sjednocení Německa v NATO. Mitterrand je zcela přímý a Gorbačovovi říká, že je příliš pozdě na to, aby s touto otázkou bojoval, a že by ji nepodpořil, protože „pokud řeknu ‚ne‘ členství Německa v NATO, dostanu se do izolace od svých západních partnerů“. Mitterrand však navrhuje, aby Gorbačov požadoval od NATO „odpovídající záruky“. Mluví o nebezpečí izolace Sovětského svazu v nové Evropě a o nutnosti „vytvořit bezpečnostní podmínky pro vás i pro bezpečnost Evropy jako celku. To byl jeden z mých vůdčích cílů, zejména když jsem navrhoval svou myšlenku vytvoření evropské konfederace. Je to podobný koncept jako váš koncept společného evropského domu.“

Mitterrand ve svých doporučeních Gorbačovovi v podstatě opakuje linii Falinova memoranda (viz dokument 16). Říká, že Gorbačov by měl usilovat o formální dohodu s Německem s využitím svých práv čtyř mocností a využít páky v podobě úmluv o kontrole zbrojení:

„Přece se nevzdáte takového trumfu, jakým jsou odzbrojovací jednání“. Naznačuje, že NATO není nyní klíčovou otázkou a mohlo

by být přehlušeno při dalších jednáních; důležité je spíše zajistit sovětskou účast v novém evropském bezpečnostním systému. Opakuje, že je „osobně pro postupnou demontáž vojenských bloků“. Gorbačov vyjadřuje svou ostražitost a podezření vůči snaze USA „zvěčnit NATO“, „využít NATO k vytvoření jakéhosi mechanismu, instituce, jakéhosi adresáře pro řízení světových záležitostí“. Sděluje Mitterrandovi své obavy, že se USA snaží přilákat Východoevropany do NATO: „Řekl jsem Bakerovi: jsme si vědomi vašeho příznivého postoje k záměru, který vyjádřila řada představitelů východoevropských zemí vystoupit z Varšavské smlouvy a následně vstoupit do NATO.“ Mitterrand se obává, že USA se snaží přilákat Východoevropany do NATO. A co vstup SSSR? Mitterrand souhlasí s tím, že podpoří Gorbačova v jeho úsilí podpořit celoevropské procesy a zajistit, aby byly zohledněny sovětské bezpečnostní zájmy, pokud nebude muset říci „ne“ Němcům. Říká: „Svým partnerům v NATO jsem vždy říkal: zavažte se, že nebudete přesouvat vojenské formace NATO z jejich současného území v SRN do východního Německa“.

Dokument-20-Dopis-Francois-Mitterrand-do

Dokument 20

Dopis Francoise Mitterranda Georgi Bushovi

25. května 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, NSC Scowcroft Files, FOIA 2009-0275-S

Mitterrand věrný svému slovu píše dopis Georgi Bushovi, v němž popisuje Gorbačovovy potíže v otázce sjednocení Německa v NATO a označuje je za skutečné, nikoliv „falešné nebo taktické“. Varuje amerického prezidenta před tím, aby to udělal jako hotovou věc bez Gorbačovova souhlasu, čímž naznačuje, že by Gorbačov mohl podniknout odvetné kroky v oblasti kontroly zbrojení (což je přesně to, co sám Mitterrand – a předtím i Falin – ve svém rozhovoru naznačil). Mitterrand se vyslovuje pro formální „mírové urovnání podle mezinárodního práva“ a informuje Bushe, že v rozhovoru s

Gorbačovem „naznačil, že na západní straně rozhodně neodmítneme podrobně popsat záruky, které by měl právo očekávat pro bezpečnost své země“. Mitterrand se domnívá, že „se musíme pokusit rozptýlit obavy pana Gorbačova“, a nabízí, že při osobním setkání s Bushem předloží „řadu návrhů“ ohledně těchto záruk.

Dokument-21-Record-of-conversation-between

Dokument 21

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Georgem Bushem. Bílý dům, Washington D.C.

31. května 1990

Zdroj:

Archiv Gorbačovovy nadace, Moskva, fond 1, opis 1.[13]

V této slavné diskusi „dvou kotev“ se americká a sovětská delegace radí o procesu sjednocení Německa a zejména o otázce vstupu sjednoceného Německa do NATO. Bush se snaží přesvědčit svůj protějšek, aby přehodnotil své obavy z Německa založené na minulosti, a povzbudit ho k důvěře v nové demokratické Německo. Americký prezident říká: „Věřte mi, že my netlačíme Německo ke sjednocení a nejsme to my, kdo určuje tempo tohoto procesu. A samozřejmě nemáme v úmyslu, ani v myšlenkách, jakkoli poškodit Sovětský svaz. Proto se v NATO vyslovujeme pro sjednocení Německa, aniž bychom ignorovali širší souvislosti KBSE a brali v úvahu tradiční hospodářské vazby mezi oběma německými státy. Takový model podle našeho názoru odpovídá i sovětským zájmům.“ Baker opakuje devět ujištění, která administrativa učinila již dříve, včetně toho, že Spojené státy nyní souhlasí s podporou celoevropského procesu a transformace NATO s cílem odstranit sovětské vnímání hrozby. Gorbačovova preferovaná pozice je Německo jednou nohou v NATO i ve Varšavské smlouvě – „dvě kotvy“ – vytvářející jakési přidružené členství. Baker zasahuje a říká, že „současné závazky jedné a téže země vůči WTO a NATO zavánějí schizofrenií“. Poté, co americký prezident zarámuje problém do kontextu Helsinské dohody, Gorbačov navrhuje, že německý lid má právo zvolit si své spojení – což v podstatě

potvrdil Kohlovi již při jejich setkání v únoru 1990. Gorbačov zde výrazně překračuje své kompetence a vyvolává hněv ostatních členů své delegace, zejména úředníka s německým portfoliem Valentina Falina a maršála Sergeje Achromejeva. Gorbačov vydává klíčové varování ohledně budoucnosti: „Pokud by sovětský lid nabyl dojmu, že nás v německé otázce přehlídí, pak by byly vážně ohroženy všechny pozitivní procesy v Evropě, včetně jednání ve Vídni [o konvenčních silách]. To není jen blufování. Jde prostě o to, že nás lid donutí zastavit se a rozhlédnout se kolem sebe.“ Je to pozoruhodné přiznání o vnitropolitických tlacích ze strany posledního sovětského vůdce.

Document-22-Letter-from-Mr-Powell-N-10-to-Mr

Dokument 22

Dopis pana Powella (č. 10) panu Wallovi: Thatcherová-Gorbačov memorandum o rozhovoru.

8. června 1990

Zdroj:

Dokumenty o britské politice v zámoří, série III, svazek VII: Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010), s. 411-417.

Margaret Thatcherová navštíví Gorbačova hned po jeho návratu domů ze summitu s Georgem Bushem. Mezi mnoha tématy rozhovoru je těžiště v otázce sjednocení Německa a NATO, na které, jak Powell poznamenává, se Gorbačovovy „názory stále vyvíjely“. Spíše než o souhlasu se sjednocením Německa v NATO hovoří Gorbačov o potřebě sblížení NATO a Varšavské smlouvy, od konfrontace ke spolupráci při budování nové Evropy: „Musíme formovat evropské struktury tak, aby nám pomohly najít společný evropský domov. Žádná ze stran se nesmí bát neortodoxních řešení.“

Thatcherová se sice vyslovuje proti Gorbačovovým představám, které postrádají plné členství Německa v NATO, a zdůrazňuje

důležitost americké vojenské přítomnosti v Evropě, ale zároveň vidí, že „KBSE by pro to všechno mohla poskytnout záštitu a také být fórem, které by Sovětský svaz plně zapojilo do diskuse o budoucnosti Evropy“. Gorbačov říká, že chce být s premiérem „zcela upřímný“, že pokud by se procesy staly jednostrannými, „mohla by nastat velmi obtížná situace [a] Sovětský svaz by pocítil ohrožení své bezpečnosti“. Thatcherová rozhodně odpovídá, že není v ničím zájmu, aby byla ohrožena sovětská bezpečnost: „musíme najít způsob, jak dát Sovětskému svazu jistotu, že jeho bezpečnost bude zajištěna“.

Dokument-23-Record-of-Conversation-between

Dokument 23

Záznam rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Helmutem Kohlem, Moskva (výňatky).

15. července 1990

Zdroj:

Mikhail Gorbachev i germanskii vopros, edited by Alexander Galkin and Anatoly Chernyaev, (Moscow: Ves Mir, 2006), pp. 495-504

Tento klíčový rozhovor mezi kancléřem Kohlem a prezidentem Gorbačovem určuje konečné parametry sjednocení Německa. Kohl opakovaně hovoří o nové éře vztahů mezi sjednoceným Německem a Sovětským svazem a o tom, jak by tento vztah přispěl k evropské stabilitě a bezpečnosti. Gorbačov požaduje ujištění o nerozšiřování NATO: „musíme hovořit o nerozšiřování vojenských struktur NATO na území NDR a o zachování sovětských vojsk na tomto území po určitou přechodnou dobu“. Sovětský vůdce již dříve v rozhovoru poznamenává, že NATO se již začalo transformovat. Závazek nerozšiřování NATO na území NDR pro něj v duchu znamená, že NATO nebude využívat sovětské ochoty ke kompromisům ohledně Německa. Požaduje také, aby byl „upraven status sovětských vojsk v NDR pro přechodné období. Neměl by viset ve vzduchu, potřebuje právní základ“. Předává Kohlovi sovětské úvahy o plnohodnotné sovětsko-německé smlouvě, která by takové záruky obsahovala. Chce také pomoc s přemístěním vojsk a výstavbou bytů pro ně. Kohl

slibuje, že tak učiní, pokud tato pomoc nebude chápána jako „program německé pomoci sovětské armádě“.

Když hovoří o budoucnosti Evropy, Kohl naráží na transformaci NATO: „Víme, co NATO v budoucnu čeká, a myslím, že vy to nyní víte také.“ Kohl rovněž zdůrazňuje, že prezident Bush si je vědom sovětsko-německých dohod a podporuje je a bude hrát klíčovou roli při budování nové Evropy. Čerňajev shrnuje toto setkání ve svém deníku z 15. července 1990: „Dnes – Kohl. Setkávají se v Schechtelově vile na ulici Alexeje Tolstého. Gorbačov potvrzuje svůj souhlas se vstupem jednotného Německa do NATO. Kohl je rozhodný a asertivní. Vede čistou, ale tvrdou hru. A nejde o návnadu (půjčky), ale o to, že zde nemá smysl odporovat, šlo by to proti proudu událostí, bylo by to v rozporu právě s těmi skutečnostmi, na které se M. S. tak rád odvolává.“[14]

Dokument-24-Memorandum o telefonickém rozhovoru

Dokument 24

Memorandum o telefonickém rozhovoru mezi Michaiilem

Gorbačovem a Georgem Bushem

17. července 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, Memcons and Telcons ((<https://bush41library.tamu.edu/>)

Prezident Bush oslovuje Gorbačova bezprostředně po schůzkách Kohl-Gorbačov v Moskvě a po kavkazském ústupu z Archyzu, který vyřešil sjednocení Německa a ponechal k řešení pouze finanční záležitosti na září. Gorbačov se nejen dohodl s Kohlem, ale také přežil a zvítězil na 28. sjezdu KSSS na začátku července, posledním v historii sovětské strany. Gorbačov toto období popisuje jako „možná nejtěžší a nejdůležitější období v mém politickém životě“. Sjezd podrobil vůdce strany sžíravé kritice ze strany konzervativních komunistů i demokratické opozice. Podařilo se mu sice obhájit svůj program a získat znovuzvolení generálním tajemníkem, ale z jeho angažmá na Západě toho bylo velmi málo, zejména poté, co se vzdal tolika bodů v otázce sjednocení Německa.

Zatímco Gorbačov bojoval o svůj politický život v čele Sovětského svazu, houstonský summit G-7 debatoval o způsobech, jak pomoci perestrojce, ale kvůli odporu USA vůči úvěrům nebo přímé ekonomické pomoci před zavedením závažných reforem volného trhu nebyl schválen žádný konkrétní balíček pomoci; skupina se nedostala dál než ke schválení „studií“ MMF a Světové banky. Gorbačov kontroval, že při dostatku zdrojů by SSSR „mohl přejít na tržní ekonomiku“, jinak se země „bude muset více spoléhat na státem regulovaná opatření“. V tomto telefonátu Bush rozšiřuje Kohlovo ujištění o bezpečnosti a posiluje poselství Londýnské deklarace: „Snažili jsme se tedy zohlednit vaše obavy, které jste vyjádřili mně i ostatním, a to následujícími způsoby: naší společnou deklarací o neútočení, naším pozváním do NATO, naší dohodou o otevření NATO pravidelným diplomatickým kontaktům s vaší vládou a vládami východoevropských zemí a naší nabídkou ohledně ujištění o budoucí velikosti ozbrojených sil sjednoceného Německa – což je otázka, o které vím, že jste s Helmutem Kohlem diskutovali. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Předali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, na nichž se SSSR může podílet a být součástí nové Evropy.“

Dokument-25

Dokument 25

12. září Dva plus čtyři ministři v Moskvě: Podrobný popis [obsahuje text Smlouvy o konečném uspořádání ve vztahu k Německu a Dohodnutý protokol ke Smlouvě o zvláštním vojenském postavení NDR po sjednocení].

2. listopadu 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, NSC Condoleezza Rice Files, 1989-1990 Subject Files, složka „Memcons and Telcons – USSR [1]“.

Pracovníci Evropské kanceláře ministerstva zahraničí sepsali tento

dokument, prakticky memcon, a adresovali jej vysokým úředníkům, jako byli Robert Zoellick a Condoleezza Riceová, na základě poznámek pořízených americkými účastníky závěrečného ministerského zasedání o sjednocení Německa 12. září 1990. Dokument obsahuje prohlášení všech šesti ministrů procesu „dva plus čtyři“ – Ševardnadzeho (hostitel), Bakera, Hurda, Dumase, Genschera a De Maiziereho z NDR – (většina z nich bude zopakována na jejich tiskových konferencích po skončení akce), spolu se schváleným textem závěrečné smlouvy o sjednocení Německa. Smlouva kodifikovala to, co Bush již dříve nabídl Gorbačovovi – „zvláštní vojenský status“ pro území bývalé NDR. Na poslední chvíli si britské a americké obavy, že by tato formulace omezila tamní nouzové přesuny vojsk NATO, vynutily zařazení „minutky“, která ponechávala na nově sjednoceném a suverénním Německu, jaký význam bude mít slovo „nasazen“. Kohl se Gorbačovovi zavázal, že po odchodu Sovětů budou na tomto území smět působit pouze německé jednotky NATO, a Německo se tohoto závazku drželo, přestože „minutka“ měla umožnit ostatním jednotkám NATO, aby tam alespoň dočasně projížděly nebo cvičily. Následně Gorbačovovi pomocníci, jako například Pavel Palaženko, poukazovali na znění smlouvy a tvrdili, že expanze NATO porušuje „ducha“ této smlouvy o konečném urovnání.

Dokument-26-U-S-Department-of-State-European

Dokument 26

Ministerstvo zahraničních věcí USA, Evropská kancelář: Revidovaný strategický dokument NATO k projednání na zasedání podskupiny 22. října 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe, NSC Heather Wilson Files, Box CF00293, složka „NATO – strategie (5)“.

Bushova administrativa vytvořila „podskupinu“ v roce 1989, aby obešla řadu osobnostních konfliktů na úrovni náměstků ministra, které zastavily obvyklý meziagenturní proces tvorby politiky v oblasti kontroly zbrojení a strategických zbraní. Členové Ungroup, které

předsedal Arnold Kanter z NSC, měli důvěru svých šéfů, ale ne nutně s ní spojený formální titul nebo oficiální hodnost. 15] Ungroup se překrývala s podobně ad hoc vytvořenou Skupinou pro evropskou bezpečnostní strategii a ta se brzy po dokončení sjednocení Německa stala místem, kde se uvnitř Bushovy administrativy diskutovalo o nové roli NATO v Evropě a zejména o vztazích NATO se zeměmi východní Evropy. Východoevropské země, formálně stále ještě ve Varšavské smlouvě, ale vedené nekomunistickými vládami, měly zájem stát se plnohodnotnými členy mezinárodního společenství a chtěly vstoupit do budoucí Evropské unie a potenciálně i do NATO.

V tomto dokumentu, který pro diskusi o budoucnosti NATO připravila podskupina složená ze zástupců NSC, ministerstva zahraničí, náčelníků štábů a dalších agentur, se uvádí, že „[potenciální] sovětská hrozba zůstává a představuje jedno ze základních ospravedlnění pro pokračování NATO“. Současně v diskusi o potenciálním členství východní Evropy v NATO přehled naznačuje, že „v současném prostředí není v nejlepší zájmu NATO ani USA, aby těmto státům bylo uděleno plné členství v NATO a jeho bezpečnostní záruky“. Spojené státy si nepřejí „organizovat protisovětskou koalici, jejíž hranicí by byly sovětské hranice“ – v neposlední řadě kvůli negativnímu dopadu, který by to mohlo mít na reformy v SSSR. Styčné úřady NATO by v současné době stačily, uzavřela skupina, ale vztahy se budou rozvíjet v budoucnu. V případě, že nedojde ke konfrontaci v rámci studené války, bude třeba nově definovat funkce NATO „mimo oblast“.

Dokument-27-James-F-Dobbins-State-Department

Dokument 27

James F. Dobbins, Evropská kancelář ministerstva zahraničí, Memorandum Radě pro národní bezpečnost: Dokument o přezkumu strategie NATO pro diskusi 29. října.

25. října 1990

Zdroj:

Prezidentská knihovna George H. W. Bushe: NSC Philip Zelikow

Files, Box CF01468, Folder „File 148 NATO Strategy Review No. 1 [3]“[16].

Toto stručné memorandum pochází z Evropské kanceláře ministerstva zahraničí jako průvodní poznámka k informativním dokumentům pro plánované jednání 29. října 1990 o otázkách rozšiřování NATO a evropské obranné spolupráce s NATO.

Nejdůležitější je, že dokument shrnuje vnitřní debatu v Bushově administrativě, především mezi ministerstvem obrany (konkrétně úřadem ministra obrany Dicka Cheneyho) a ministerstvem zahraničí. V otázce rozšiřování NATO si OSD „přeje ponechat otevřené dveře“, zatímco ministerstvo zahraničí „dává přednost prostému konstatování, že diskuse o rozšíření členství není na pořadu dne....“. Bushova administrativa ve svých veřejných prohlášeních fakticky přejímá názor Státu, nicméně v příští administrativě by převážil názor Obrany.

Dokument-28-Deník velvyslance Rodrica Braithwaita

Dokument 28

Deník velvyslance Rodrica Braithwaita, 5. března 1991

5. března 1991

Zdroj:

Osobní deník Rodrica Braithwaita (použito se svolením autora)
Britský velvyslanec Rodric Braithwaite byl přítomen řadě ujištění, která byla v letech 1990 a 1991 poskytnuta sovětským představitelům ohledně rozšiřování NATO. Zde Braithwaite ve svém deníku popisuje setkání britského premiéra Johna Majora se sovětskými vojenskými představiteli v čele s ministrem obrany maršálem Dmitrijem Jazovem. Schůzka se uskutečnila během Majorovy návštěvy Moskvy a hned po jeho jednání mezi čtyřma očima s prezidentem Gorbačovem. Během setkání s Majorem Gorbačov vyjádřil své obavy z nové dynamiky NATO: „Na pozadí příznivých procesů v Evropě začínám náhle dostávat informace, že určité kruhy hodlají pokračovat v dalším posilování NATO jako hlavního bezpečnostního nástroje v Evropě. Dříve se hovořilo o změně charakteru NATO, o přeměně stávajících vojensko-politických

bloků v celoevropské struktury a bezpečnostní mechanismy. A nyní najednou opět [hovoří] o zvláštní mírové roli NATO. Znovu hovoří o NATO jako o základním kameni. To nezní jako doplněk společného evropského domu, který jsme začali budovat.“ Na to reagoval major: „Domnívám se, že vaše úvahy o roli NATO v současné situaci jsou výsledkem nepochopení. Nemluvíme o posilování NATO. Hovoříme o koordinaci úsilí, která již v Evropě probíhá mezi NATO a Západoevropskou unií, což by podle představ umožnilo všem členům Evropského společenství přispět k posílení [naší] bezpečnosti.“[17] Na následujícím setkání s vojenskými představiteli vyjádřil maršál Jazov své obavy ze zájmu východoevropských představitelů o členství v NATO. Braithwaite si do deníku zapsal: „Major ho ujistil, že k ničemu takovému nedojde“. Po letech, cituje ze záznamu rozhovoru v britských archivech, Braithwaite vypráví, že major odpověděl Yazovovi, že „sám nepředpokládá okolnosti, za kterých by se nyní nebo v budoucnu východoevropské země staly členy NATO“. Velvyslanec Braithwaite také cituje ministra zahraničí Douglase Hurda, který 26. března 1991 řekl sovětskému ministru zahraničí Alexandru Bessmertnychovi, že „v NATO neexistují žádné plány na začlenění zemí východní a střední Evropy do NATO v té či oné formě“[18].

Dokument-29-Paul-Wolfowitz-Memorandum ze dne

Dokument 29

Memoranda Paula Wolfowitzze o rozhovoru s Václavem Havlem a Lubošem Dobrovským v Praze.

27. dubna 1991

Zdroj:

Ministerstvo obrany USA, FOIA release 2016, Národní bezpečnostní archiv FOIA 20120941DOD109.

Tyto memoáry z dubna 1991 tvoří knižní přílohu „vzdělávání Václava Havla“ o NATO (viz dokumenty 12-1 a 12-2 výše). Náměstek ministra obrany USA pro politiku Paul Wolfowitz zahrnul tyto memoáry do své zprávy pro NSC a ministerstvo zahraničí o své účasti na konferenci v Praze na téma „Budoucnost evropské

bezpečnosti“ ve dnech 24.-27. dubna 1991. Během konference se Wolfowitz sešel odděleně s Havlem a ministrem obrany Dobrovským. V rozhovoru s Havlem mu Wolfowitz děkuje za jeho prohlášení o významu NATO a amerických vojsk v Evropě. Havel ho informuje, že sovětský velvyslanec Kvičinskij byl v Praze na jednání o bilaterální dohodě a Sověti chtěli, aby dohoda obsahovala ustanovení, že Československo nevstoupí do aliancí nepřátelských vůči SSSR. Wolfowitz radí Havlovi i Dobrovskému, aby takové dohody neuzavírali a aby Sovětům připomněli ustanovení Helsinského závěrečného aktu, které postuluje svobodu připojit se k aliancím podle vlastního výběru. Havel konstatuje, že pro Československo to v příštích deseti letech znamená NATO a Evropskou unii.

Wolfowitz v rozhovoru s Dobrovským poznamenává, že „samotná existence NATO byla před rokem zpochybněna“, ale díky americkému vedení a spojenecké (i jednotné německé) podpoře NATO je nyní jeho význam pro Evropu pochopen a prohlášení východoevropských představitelů byla v tomto ohledu důležitá. Dobrovský otevřeně popisuje změnu postoje československého vedení, „které radikálně přehodnotilo své názory. Zpočátku prezident Havel naléhal na rozpuštění Varšavské smlouvy i NATO“, ale pak dospěl k závěru, že NATO by mělo být zachováno. „Mimo záznam,“ říká Dobrovský, „ČSFR přitahovalo NATO, protože zajišťovalo přítomnost USA v Evropě“.

Dokument-30-Memorandum-Borisovi-Jelcinovi-odd.

Dokument 30

Memorandum ruské delegace Nejvyššího sovětu do velitelství NATO Borisi Jelcinovi.

1. července 1991

Zdroj:

Státní archiv Ruské federace (GARF), Fond 10026, Popis 1

Tento dokument je důležitý pro popis jasného vzkazu z nejvyšších míst NATO v roce 1991 – generální tajemník Manfred Woerner – že k rozšiřování NATO nedojde. Posluchači byla delegace ruského

Nejvyššího sovětu, která v této zprávě podávala zprávu Borisu Jelcinovi (který byl v červnu zvolen prezidentem Ruské republiky, největší v Sovětském svazu), ale nepochybně Gorbačov a jeho pomocníci v té době slyšeli stejné ujištění. Vznikající ruský bezpečnostní establishment se již obával možnosti rozšiřování NATO, a tak v červnu 1991 tato delegace navštívila Brusel, aby se setkala s vedením NATO, vyslechla si jeho názory na budoucnost NATO a sdělila ruské obavy. Woerner přednesl v květnu 1990 v Bruselu dobře hodnocený projev, v němž argumentoval: „Hlavním úkolem příštího desetiletí bude vybudovat novou evropskou bezpečnostní strukturu, která bude zahrnovat Sovětský svaz a země Varšavské smlouvy. Sovětský svaz bude při budování takového systému hrát důležitou roli. Uvážíte-li současnou obtížnou situaci Sovětského svazu, který už prakticky nemá žádné spojence, pak lze pochopit jeho oprávněné přání nebýt vytlačen z Evropy.“

Nyní, v polovině roku 1991, Woerner Rusům odpovídá prohlášením, že on osobně i Rada NATO jsou proti rozšiřování – „13 z 16 členů NATO sdílí tento názor“ – a že bude proti členství Polska a Rumunska v NATO hovořit s představiteli těchto zemí, jak to již učinil s představiteli Maďarska a Československa. Woerner zdůrazňuje, že „bychom neměli připustit [...] izolaci SSSR od evropského společenství“. Ruská delegace varovala, že jakékoli posilování nebo rozšiřování NATO by mohlo „vážně zpomalit demokratické transformace“ v Rusku, a vyzvala své partnery v NATO, aby postupně snižovali vojenské funkce aliance. Toto memorandum o Woernerově rozhovoru napsali tři významní reformátoři a Jelcinovi blízcí spojenci – Sergej Stěpašin (předseda bezpečnostního výboru Státní dumy a budoucí náměstek ministra bezpečnosti a premiér), generál Konstantin Kobec (budoucí hlavní vojenský inspektor Ruska poté, co jako nejvýše postavený sovětský vojenský důstojník podpořil Jelcina během srpnového převratu v roce 1991) a generál Dmitrij Volkogonov (Jelcinův poradce pro otázky obrany a bezpečnosti, budoucí šéf amerického

Poznámky

- [1] Viz Robert Gates, University of Virginia, Miller Center Oral History, George H.W. Bush Presidency, 24. července 2000, str. 101).
- [2] Viz kapitola 6, „Summit na Maltě 1989“, v knize Světlana Savranská a Thomas Blanton, *The Last Superpower Summits* (CEU Press, 2016), s. 481-569. Komentář o zdi je na s. 538.
- [3] O pozadí, kontextu a důsledcích Tutzingova projevu viz Frank Elbe, „The Diplomatic Path to Germany Unity“, *Bulletin of the German Historical Institute* 46 (jaro 2010), s. 33-46. Elbe byl v té době náčelníkem Genscherova štábu.
- [4] Viz Mark Kramer, „The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia“, *The Washington Quarterly*, duben 2009, s. 39-61.
- [5] Viz Joshua R. Itkowitz Shiffrinson, „Deal or No Deal? The End of Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion,“ *International Security*, jaro 2016, roč. 40, č. 4, s. 7-44.
- [6] Viz James Goldgeier, *Not Whether But When: The U.S. Decision to Enlarge NATO* (Brookings Institution Press, 1999); a James Goldgeier, „Promises Made, Promises Broken? What Yeltsin was told about NATO in 1993 and why it matters,“ *War On The Rocks*, 12. července 2016.
- [7] Viz také Světlana Savranská, Thomas Blanton a Vladislav Zubok, „Mistrovská díla historie“: *The Peaceful End of Cold War in Europe, 1989* (CEU Press, 2010), kde jsou uvedeny rozsáhlejší diskuse a dokumenty o jednáních o sjednocení Německa na počátku roku 1990.
- [8] Genscher 2. února 1990 Bakerovi sdělil, že podle jeho plánu „NATO nerozšíří svůj územní záběr na oblast NDR ani nikam jinam ve východní Evropě“. Ministr zahraničí velvyslanectví USA v Bonnu, „Baker-Genscher Meeting February 2“, George H.W. Bush Presidential Library, NSC Kanter Files, Box CF00775, Folder „Germany-March 1990“. Citováno podle Joshua R. Itkowitz Shiffrinson, „Deal or No Deal? The End of Cold War and the U.S. Offer to Limit NATO Expansion,“ *Mezinárodní bezpečnost*, jaro 2016, roč. 40, č. 4, s. 7-44.

[9] V předchozí verzi tohoto textu bylo uvedeno, že Kohl byl „zapleten do korupčního skandálu s financováním volební kampaně, který měl ukončit jeho politickou kariéru“; tento skandál však vypukl až v roce 1999, poté, co volby v září 1998 Kohla smetly z funkce. Autoři jsou vděční Prof. Dr. H. H. Jansenovi za opravu a pečlivé přečtení příspěvku.

[10] Viz Andrei Grachev, *Gorbachev's Gamble* (Cambridge, UK: Polity Press, 2008), str. 157-158.

[11] Pro zasvěcený popis Bushova vysoce účinného vzdělávacího úsilí s východoevropskými vůdci včetně Havla – stejně jako se spojenci – viz Jeffrey A. Engel, *When the World Seemed New: Bush a konec studené války* (Houghton Mifflin Harcourt, 2017), s. 353-359.

[12] Viz George H. W. Bush a Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Knopf, 1998), str. 236, 243, 250.

[13] Poprvé publikováno v angličtině v Savranskaya and Blanton, *The Last Superpower Summits* (2016), s. 664-676.

[14] Deník Anatolije Čerňajeva, 1990, přeložila Anna Meljakovová a upravila Světlana Savranská, s. 41-42.

[15] Viz Michael Nelson a Barbara A. Perry, *41: Inside the Presidency of George H. W. Bush* (Cornell University Press, 2014), s. 94-95.

[16] Autoři děkují Joshi Shifrinsonovi za poskytnutí kopie tohoto dokumentu.

[17] Viz Memorandum o rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Johnem Majorem publikované v Michail Gorbačov, *Sobranie Sochinenii*, sv. 24 (Moskva: Ves Mir, 2014), s. 346.

[18] Viz Rodric Braithwaite, „NATO enlargement: 18: „Assurances and misunderstandings“, *Evropská rada pro zahraniční vztahy*, komentář, 7. července 2016.

zdroj:<https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early>

0 replies

Leave a Reply

Want to join the discussion?

Feel free to contribute!

Historie v datech: 25. července

Ukrajinský nacismus: rozpuštěný nebo vypuštěný?